

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Neveléstudományi Doktori Iskola
Neveléstudományi Kutatások Doktori Program

A drámapedagógia hatása tizenévesek értékorientációjára

Egy színházi nevelési program működése az osztályteremben

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Novák Géza Máté

Témavezető: **Dr. habil Trencsényi László egyetemi docens**

2010.

Elméleti keretek: a hatékony értékszocializáció művészetpedagógiai esélyei, avagy a dráma a multikulturális nevelés kontextusában

Értékínséges, *értékválságos idők*et élünk, panaszolják sokan, s ugyancsak evidencia a pedagógiai értéktan számára, hogy az úgynevezett *örömmértékek* szinte trendszerűen kiszorítják mindazokat a hatékony szocializáció szempontjából ifjúságunk számára oly fontosnak tartott értékeket, amelyek nem rendelkeznek „hedonisztikus színezettel” (Trencsényi, 2008; Hankiss, 2008; Báthory, 2006; Bábosik Z., 2001; Vekerdy, 1989). Értékrend-viták keresttüzében a magyar oktatáspolitikai pedagógiai innovációt emleget, a pedagógus szakma: reformretorikát.

Kutatásunk célcsoportjai azok a fiatalok, akik a rendszerváltozás éveiben születtek. Ők az „*omega-alfa*” korosztály¹, akik beleszülettek egy új társadalmi konstrukcióba, és 2008-ban vagy 2009-ben szereztek érettségi bizonyítványt.

A magyar szakmai műhelyek *gyakorlata* jelentősen gazdagodott elméleti és módszertani háttérrel a drámapedagógia 1970-es évekbeli hazai térhódítása óta. Mégis, az elméleti háttérismeretek rendszerezésében máig hiányzik konszenzussal rögzített egységes fogalmi keret². Ennek oka egyrészt a releváns nemzetközi szakirodalom feldolgozatlansága, másrészt a folyamatosan megújuló szakmai diskurzusok gyakorlatorientáltsága, az országban létrejött alkotóműhelyek sokfélesége (műhelyspecifikussága). Az interdiszciplináris törekvések fényében ugyanakkor jól látható, hogy a (nemzetközi mezőnyben is világszínvonalúnak tartott) magyar drámapedagógia és színházi nevelés bizonyított az elmúlt 30 évben, úgyis, mint a reformpedagógiák nyomvonalán az iskolai tantervekbe beépülő és a tanárképzésekben is számon tartott tantárgy, módszer, és úgy is, mint kutatás, kísérlet, projekt, innováció, civil partnerség. Ez a „*multifunkcionalitás*” a hazai drámapedagógia egyik erőssége.

Ma már nem kétséges, hogy az iskola belső világában megjelenő külső társadalmi vagy akár szubkulturális jelenségek hasonlóságai meghatározóak, és az ezekhez való viszonyulás feltehetően a 21. századi nevelés egyik legnagyobb kihívásaként élhető meg. Ennek az érintkezésnek a kényes határait sürgető feladatunk újradefiniálni, közvetlen és közvetett hatásait pedig empirikus vizsgálatnak kell alávetnünk (Horkai, 2004, 131). A társadalmi problémák egy-egy aktuális témájának drámaprogramokba emelése hatékony szerepet vállalhat az oktatás színterein, amely akár az interkulturális, multikulturális pedagógia jegyében a sokféleségről (diversity) való újabb diskurzusok elindítója is lehet.

A multikulturális nevelés nemcsak oktatáspolitikai koncepciójában, hanem nevelésfilozófiájában is, a drámapedagógiához hasonlóan, támogatja azt a paradigmaváltást, amely a különböző gondolkodásmódokat *értékként fogadja el*, elkötelezi magát az integráció, az inkluzivitás mellett, „*s egyszerűen természetesnek veszi a másságot*” (Torgyik, 2004).

A drámapedagógus számára a tanulás folyamata a tanulókkal megkötött szerződés szerint, partneri viszonyból tett közös erőfeszítés, annak a célnak az érdekében, hogy a tanulás eredményes, hatékony és sikeres legyen. A *tanításban alkalmazott dráma* (applied drama in education) munkaformái által támogatott dramatikus eljárásokban megválasztott tanári attitűd illeszkedik a tanulók kulturális, nyelvi, és motivációs

¹ Váriné Szilágyi Ibolya kifejezése.

² Vö: Prentky, T. & Preston, S. (2009)

szintjéhez. Nem lehet ez másként a méltányosság elvein működő multikulturális nevelés színterein sem, amennyiben a tanárok által kialakított iskolai kultúra, és a „rejtett tanterv” képes reflektálni a tanulók kulturális, etnikai, nemi stb. különbségeire (Banks, 1999, 17).

Úgy tűnik tehát, hogy a multikulturális nevelés szemlélete megfeleltethető egy alternatív pedagógiai és művészeti módszer-együttesnek, a drámapedagógiának egy jól körülírható műfajának. Ez pedig az *alkalmazott dráma*, mely gazdag talaját kínálja a kreatív-alkotó módon megvalósuló pedagógiai folyamatoknak. Az alapelvek, amelyek e folyamatokat megengedik és szabályozzák, általánosságban ugyancsak kívül esnek a hagyományos szemlélet oktatás-konceptiójának normatív elvárás-rendszerén.

A multikulturális nevelés és az alkalmazott dráma gyakorlata valódi kihívás az együttműködésre, esélyteremtő a szociális és tanulmányi megosztottságok és különbségek áthidalásában is³. Segíthet a bonyolult, gyakran zavarokkal teli nevelési, és a kortársi, főleg osztálytársi viszonyok jobb megértésében. Az iskolai tárgyak közül a dráma kivételes lehetőség a fentiek megvalósítására.

A posztmodern didaktikában felértékelődtek az interaktív eljárások (kooperatív technikák, projektmunka stb.), viszont a színházi nevelés interaktivitása mellett nem szükséges érveket sorakoztatni. Vitán felül áll, hogy ha *színház jön létre az iskolában*, a tanuló megtapasztalja az interaktivitást: játszóvá-alkotóvá válik. Ha *az iskola színházba megy*, a tanuló néző marad. Az *alkalmazott színház és dráma az iskolában* dramatikus, narratív, reflektív, szimbolikus és esztétikai szinten is képes úgy föltárni a társadalmi élet jelenségeit (rávilágítva az emberi feltételek szükségességére), hogy egyre mélyülő tanulási folyamat keretében *közönségből* aktivitást: elkötelezett alkotómunkát és egyúttal önreflektív visszajelzéseket csalogat ki. A „spektátorból” gondolkodó játszó-lényt teremt.⁴

Hogyan tudja a dráma és a színház azokat a gyerekeket és fiatalokat megszólítani, hogyan képes pozitív érzelmekhez és gondolatokhoz segíteni, akikről a hagyományos oktatás lemond? Hogyan erősíthetjük az önazonosságukat, hogyan nyújthatunk számukra új és erős kifejezőeszközöket, amelyekkel képesek lehetnek felelni a világnak? Hogyan segíthetünk a színházi nevelési programokkal, hogyan alkothatunk esztétikai jelentéseket és új tanulási lehetőségeket a halmozottan hátrányos szociális helyzetű, a sajátos nevelési igényű, vagy akár a szenvedélybeteg fiatalok számára? Az igen változatos munkaformákban alkalmazható dramatikus eljárások segítenek az osztályközösség csoportdinamikájának feltérképezésében, a konfliktushelyzetek kezelésében és annak eredményes feltárásában. A tanulóknak az elnyomó és szociálisan kirekesztő nagyobb rendszerekhez való viszonyuk tisztázásában.⁵ Segít megértetni, hogy mi az, ami veszélyt rejt önmagukra, és másokra nézve az osztálybeli kapcsolataik szempontjából:

³ Minden kulturális másságnak, mint csoportnak önálló értéke van, melyet a tanítás folyamatában fel kell tárni, erősségeire építeni kell. A kulturálisan releváns tanítás sikerességéről és a sikeres tanítás mint művészet analógiájáról ld. Boreczky (1999): *Multikulturális pedagógia – új pedagógia?* című tanulmányát.

⁴ Augusto Boal szójátékában (‘spect-actor’) érzékletesen kifejeződik annak az igénye, hogy a passzív néző színésszé, alkotóvá forduljon, változzon át (‘spectator-turned-actor’). Ez a fajta résztvevői szerep alkalmazása az *Elnyomottak Színházában* (Theatre of the Oppressed) előhívja mind a reflexióra való képességet, mind a játékba való aktív beavatkozás lehetőségét (Babbage, 2004, 144; Boal, 1979).

⁵ Vö.: Paulo Freire (1970/1996): *Pedagogy of the Oppressed*.

„A dráma világának a kontextusán belül a tanulók lehetőséget kapnak arra, hogy kritikusan megvizsgálják aktuális osztálybeli kapcsolataikat. A dráma egy alternatív út/gondolkodás lehet a számukra, hogy jobban megértsék az iskolai és iskolán kívüli konfliktusokat, és segítséget kapjanak abban, hogy a mindennapjaik fontos tapasztalatait bevigyék a drámamunkába” (Gallagher, 2004, 29).

Az eddig végzett hazai vizsgálatok eredményei (Ferneszelyi-Váradi, 2010; Horváth, 2009; Novák, 2006c, 2008a; Szitó, 2004, 2005) is azt mutatják, hogy drámaprogramok sikeressége, hatékonysága a jól körülírt, specializált nevelési igények mentén kidolgozott és megvalósuló pedagógiai módszerek alkalmazásán, a professzionális fejlesztőmunkán és a pedagógusok szemléletváltásán múlik. Fontos elvek, célkitűzések lehetnek a hazai drámapedagógia jövőjében:

1. Az anti-diszkriminációs, méltányosság-elvű nevelés szellemében megszülető drámatantervek kidolgozása és fejlesztése.
2. A művészettanárok oktatáspolitikai támogatása.
3. A tanár és tanulócsoporthal végzett akciókutatások és drámatréningek beépítése a tantervbe.
4. A drámatréningek közös tapasztalatainak adaptációs lehetőségei.
5. Az iskolai szintű beavatkozás kereteinek tisztázása.

A dráma a tanulás folyamatában (illetve annak következményei) egy olyan konfliktuskezelési technika alkalmazására ösztönzi és tanítja a résztvevőket, ahol előítéletektől mentesen, nyílt és őszinte beszélgetéseket lehet folytatni egymással (a méltányosság pedagógiájának elvei mentén) a szerepek védelmében megélt helyzetekről, s azon keresztül a kulturális sokféleségről.

Művészet alapú kutatások (Arts-Based Research)

A Közösségi Színház elemzése alapvetően a kulturális és politikai dimenziók kritikai megértésén és egy radikálisan új szemléleten alapul. Ebből merít a művészet alapú kutatás narratívum-elemzése.

Az ABR (Arts-Based Research Practice) eljárásaiban a kutató azt vizsgálja, ahogy a tanuló újra lejátssza magában az élményt, ahogyan **önmaga** számára értelmezi a színházi térben megtörtént gesztusait. A művészet alapú kutatásban a performansz a kvalitatív kutatás tárgyává válik (Leavy, 2009). A performansz-tanulmányok tehát egy episztemológiai, teoretikus és metodológiai innovációként lépnek fel, az interdiszciplinaritás igényével. Diane Conrad a Közösségi Színház (Popular Theatre) módszertanát, eljárásait bemutatva ad egy empirikus példát a fentiek bizonyítására (Conrad, 2009).

A *művészet alapú módszer* alkalmazásának célja jelen kutatásban az, hogy a fiatalok értékválasztásaiban tudatosuljanak a külső, materiális értékek és belső, konstruktív, interiorizált ún. *életcél* értékek. Célunk tehát a színházi nevelési (TiE⁶, Theatre in

⁶ *Színházi nevelésnek* nevezhetjük azt az alkalmazott művészetpedagógiai folyamatot, amely a dráma módszertanát a színház eszköztárával *együtt* alkalmazva, drámapedagógusok által, a célcsoport közösségeinek interakciókba vonásával meghatározott színházi nevelési programok (TiE) és projektek keretei között nevelési és/vagy oktatási (például mentálhigiénés, gyógypedagógiai, sajátos nevelési igényű, multikulturális, méltányosság-elvű, antidiszkriminációs, vagy egyéb prevenciók) célokat valósít meg.

Education) projekt osztálytermi funkcióinak leírása, a kvantitatív és kvalitatív eredmények bemutatása.

Az empirikus kutatás problémafelvetése, hipotézisek

Az empirikus kutatás témája az iskolai értékközvetítés problematikája, azon belül egy értékközvetítőnek nevezett színházi nevelési projekt megalkotása. A kutatás első szakasza a 2007/2008-as tanévben, majd a második szakasza a 2008/2009-es tanévben olyan magyarországi középiskoláknak az osztályaiban zajlott, ahol az azonos korosztályhoz tartozó csoportok (17-19) között a tanulási sajátosságok, a motiváció, és a tanulók szocio-kulturális háttere tekintetében egyaránt igen nagy különbség volt diagnosztizálható. A vizsgálat azt próbálta kideríteni – kontrollcsoportok bevonásával – hogy a dráma alkalmazása *milyen változást okoz a mai tizenéveseknek az értékekről való gondolkodásában*, illetve értékorientációjában.

Problémafelvetés

Hogyan befolyásolja nevelési folyamatban a dráma és a színház a tizenévesek értékválasztásait? Mit jelent az értékelsajátítás a tizenévesek számára? Mit jelent az értékorientálás a tizenéveseket tanító pedagógusok számára? Van-e értékválság ma a magyarországi fiatalok érték szemléletében? Hogyan befolyásolja egy *konkrét* színházi nevelési projekt a tizenévesek értékválasztásait? A projekt hatására a vizsgált csoportok között diagnosztizált előny, illetve hátrány megmarad, vagy kiegyenlítődik; illetve a vélelmezett normáknak megfelelően alakul-e az értékorientáció tekintetében is?

Hipotézisek

Alaphipotézisem szerint a nevelés folyamatában alkalmazott dráma és színház megsegíti a tizenéveseket az értékválasztásban és értékelsajátításban. Feltéve, hogy a dráma és a színház értékközvetítő pedagógiája, *hatásmechanizmusa* a vizsgált csoport tanítási-tanulási folyamatában, a tanulói attitűdben olyan pozitív változást eredményez, amely segít az értékelsajátítás folyamatában, hatékonyabbá teszi az iskola értékorientáló funkcióit, megkönnyíti a társas kapcsolatokban való eligazodást.

A dráma és színház pedagógiailag is releváns eszköztárával képes tovább gazdagítani a tanulók tanulás során bekövetkező indirekt tapasztalatszerzéseit úgy, hogy a rendelkezésükre álló perspektívák ki tudjanak szélesedni.

Vizsgáltam, hogy *a kétszer tíz hónapos kutatási periódusban* a vizsgált csoportok értékorientációs mutatói fejlődnek-e, és szignifikáns változásokat mutatnak-e önmagukhoz képest, illetve a kontrollcsoportéhoz képest.

Metodika

A két tanéven át (2007-2009) megvalósított hatásvizsgálat során *kvalitatív és kvantitatív kutatás-módszertani eljárásokat egyaránt alkalmaztam*; a statisztikailag feldolgozható kérdőíveken túl megjelentek a strukturált, félig strukturált interjúk, a fókuszcsoportos interjúk; valamint a rögzített kép és hanganyag (vagyis a foglalkozások videó felvételeinek), illetve a tanulók által készített dokumentumok elemzései.

A *kevert metodikai eljárásokon* (Mixed Method Research) alapuló kutatásokban a működésre és az eredményekre egyaránt rá tudunk kérdezni: mi történik a célcsoportokkal, hogyan hat a tanulókra a beavatkozás, és ez a hatás *kvalitatív*

eljárásokkal hogyan írható le (LeCompte – Preissle, 2003), illetve *kvantitatív*, statisztikai lépések sorozatával hogyan mérhető?

A kutatás színházi nevelési kerete

A kétszer tíz hónap alatt megvalósított projekt 8x135 percben, illetve 4x180 percben tartalmazott osztálytermi színházi nevelési foglalkozást. Összesen két budapesti, egy pest megyei középiskolában dolgoztunk, mindhárom kutatási terepen volt bevezető drámafoglalkozás és visszacsatoló projektértékelés is.

A vizsgált csoportok jellemzői a kutatás első évében

Két iskolatípusból („humán”/ H és „alapítványi” /A, részletesen lásd alább) összesen 82 fő vett részt a vizsgálatban, az alábbi megoszlásban:

1. táblázat: A vizsgált csoportokban részt vevő tanulók létszáma iskolatípusonként

Iskola	Célcsoport	Kontroll csoport	Összesen
H	26	26	52
A	13	17	30
Összesen	39	43	82

2. táblázat: A vizsgálatban résztvevő tanulók száma nemek és iskolatípus szerint

Iskola	Fiú	Lány	Összesen
H	13	39	52
A	19	11	30
Összesen	32	50	82

A vizsgált csoportok jellemzői a kutatás második évében

A drámacsoportokban (128 fő) és a kontrollcsoportokban (110 fő) résztvevő középiskolai tanulók (n=238) három iskolatípusból („humán”/ H; „alapítványi” /A és „műszaki”/ M) kerültek ki. A tanulók csoportonkénti létszáma iskolatípusonként és nemek szerint az alábbi táblázatokban látható.

3. táblázat: A vizsgálatban résztvevő tanulók száma nemek és iskolatípus szerint

Iskola	Célcsoport (Fiú/Lány)	Kontroll csoport	Összesen
H	52 (32/20)	57	109
A	26 (19/7)	19	45
M	50 (45/5)	34	84
Összesen	128 (96/32)	110	238

4. táblázat: A vizsgálatban résztvevő tanulók száma nemek és iskolatípus szerint

Iskola	Fiú	Lány	Összesen
H	74	35	109
A	26	19	45
M	72	12	84
Összesen	172	66	238

City – a kutatás színházi nevelési kerete

Alessandro *Baricco* *City* című regényét dramatizáltam, majd alkotótársaim, színész-drámapedagógus kollégáim közreműködésével színházi nevelési kontextusban alkalmaztam, s így olyan színházi etűdsor született, amely állandó keretűl szolgált a vizsgált témáknak. A másság és sokféleség elfogadásán keresztül, az elmagányosodással és a szélsőséges egoizmussal szembeni küzdelem vállalásának lehetőségeit és ***az ifjúkori azonosulás problematikáját*** kutattuk, fiatal játszóinkat *Gould, egy amerikai tizenéves zseni élettörténetébe* helyezve. A két tanévet átfogó színházi nevelési projektben együtt kerestünk válaszokat arra, hogy vajon a tizenévesek ***milyen anyagi és szellemi fogyasztói kultúrát alakítanak ki, milyen értékeket követnek, vagy sajátítanak el***, hogyan viszonyulnak rendkívül gyorsan változó, globalizálódó világunk legújabb társadalmi problémáihoz és válságtüneteihez.

A projekt *civil keretben* valósult meg: a kutatást a 21. Színház a Nevelésért Egyesület színész-drámatanárai önkéntes munkában segítették.

A projekt *pilot study*: ez az első hazai, hosszabb időintervallumú, kismintás (első év: n=82) és nagyobb elemszámú (második év: n=238) tanulói csoportokkal megvalósuló, ***kevert metodikai alkalmazásokat felvonultató drámapedagógiai kutatás***. Célja különösen a drámapedagógiai és színházi nevelési gyakorlat kontextusában a foglalkozássorozatok osztálytermi működésének a bemutatása, hatásmechanizmusának feltérképezése egy multifaktoros hatásrendszer (értékközzvetítés – értékorientáció – értékelsajátítás) vonatkozásában is.

A kvantitatív kutatás eredményeinek összegzése

A kutatás kérdőíveinek statisztikai elemzése, első év (n=82)

A fiatalok értékorientációi – mint azt korábbi, az egészségmagatartással kapcsolatos kutatások (Rácz, 2005 és Pikó, 2008) is bemutatták – bár jól elkülöníthetők külső és belső értékek választására, még nem rendelkeznek kiforrott értéktudattal. Azt a megállapítást, hogy az „*értékorientációk csak kis mértékben függenek össze a szociodemográfiai mutatókkal*” (Pikó, 2008, 67) jelen drámapedagógiai kutatásunk nem támasztotta alá. Nemcsak a nem és a kor, hanem a szocio-kulturális jellemzők is erősebben tolják a külső értékek választása felé azokat a fiatalokat, akik alacsonyabb szocio-gazdasági státusszal rendelkeznek. Az eleve hátránnyal induló fiatalok társas kapcsolatokkal és az életmóddal összefüggő problémák tudatosításában lehet nagyobb szerepe a színházi nevelési program – hipotézisünkben vállalt – célkitűzéseinek.

A kérdőívek főbb (a fiatalok értékválasztásait diagnosztizáló) kérdéscsoportjai az alábbiak voltak:

1. Általános értékorientációt vizsgáló kérdések (pl. *Véleményed szerint mi fontos igazán manapság az ifjúság számára? Számodra ezek közül melyik a legfontosabb?*)
2. Értékválasztások (pl. *Neked személyesen mennyire fontosak az alábbi tulajdonságok*)
3. Az életvezetéssel, életmóddal és a kapcsolatokkal összefüggő általános emberi értékek fontossági sorrendbe helyezése, skálázása személyes választások alapján

4. Problémaérzékenységet vizsgáló kérdések (a foglalkozások témáira vonatkoztatva)
5. Az intézményekbe vetett bizalom, illetve a ráhangoló és levezető kérdések itemei

A *drámaprogram előtt és után* felvett kérdőívek értékorientációs skáláit nagyobb faktorcsoporthoz rendeztük:

1. **Megfelelés – Érvényesülés – Szabadság**
2. Humánusság – Vezetés – Valódiság VS látszat
3. CarpeDiem – Feladatorientáció
4. **Kapcsolatok – Életmód**
5. Intézményekbe vetett bizalom

Az így képzett faktorcsoporthoz adatait faktoranalízisnek vetettük alá.

A *PhD dolgozat keretei közt* a kérdőív kérdéscsoportjaiból képzett fenti két faktorcsoporthoz (1. és 4.) értékeit választottuk ki elemzésre.

A statisztikai elemzés során az Iskola – Csoport – Faktor – Idő változók mentén vizsgáltuk a beavatkozás hatásait.

A dráma projektben részt vett fiatalok markánsan elkötelezettek a *barátság*, a *család*, és a *párkapcsolat – szerelem* értékpreferenciáiban. A *pénz* legfontosabb saját értéként választása megjelent az első öt leggyakoribb választás között, megelőzve a *szeretet* értéket.

A kutatás kérdőíveinek statisztikai elemzése, második év (n=238)

A drámatréninget megelőző (pre) és záró (post) kérdőívek kvalitatív adatainak kvantifikációja a drámacsoportok és a kontrollcsoportok vonatkozásában

A drámatréning kérdőíveinek nemcsak kvantitatív adatai voltak (mint ahogy erről a tanulói csoportok diagnosztizálása során már beszámoltunk), hanem önálló szöveges értékválasztásokat lehetővé tevő, és az egyéni választásokat rövid kifejtésekben magyarázó (elaboráló) szövegek is születtek. A kvalitatív adatok kvantifikációjának ötlete egy nagyon egyszerű empiriából fakadt. A tanulói dráma- és kontrollcsoportok tesztjeit vizsgálva feltűnő volt a különbség az ún. standard, tehát a többségi felnőtt, középosztálybeli magyar társadalom által normaként elfogadott, vagy annak vélt értékek listájáról választott (az értékorientációt vizsgáló tesztek nyilvánvalóan e standardokkal operálnak) és a tizenéves fiatalok által önállóan megfogalmazott értékek kategória-típusai között. Kézenfekvő volt megkérdezni őket: *számukra, az ő jelenlegi életükben minek van értéke, mi fontos, és miért is gondolják, hogy értéke van és fontos*. A szöveges válaszokat olló-ragasztó módszerrel kategória-dobozokba rendezve úgy tűnt, hogy a célcsoportok/drámacsoportok válaszaiban *mintha* több belső – szellemi értékorientáció lenne a kontrollcsoportéhoz képest, és *mintha* ezek a választások a drámacsoport vonatkozásában elaboráltabbak lennének a drámatréning után, mint annak előtte. Ebből a tapasztalásból két újabb felismerés következett. Egyrészt, az értékválasztások változásának elemzése objektívebbé tehető *független külső értékelő személyek* bevonásával, és egy *pontozói értékelő lap* kitöltetésével. Másrészt kiderült, hogy a drámatréning utáni értékválasztások indoklása a tanulók mini-narratívumaiban

(elaboráltság) korrelál a drámaprogram céljaival. A vizsgálat során statisztikai eljárások lépéseivel az alábbi eredményekre jutottunk.

Pontozóink⁷ értékeléseinek statisztikai elemzése során megvizsgáltuk a tanulói szöveges válaszok (értékválasztások) négy „dobozba” gyűjtött kategória-típusainak arányait, megoszlását és relatív gyakoriságát. Ezek a dobozok a *Külső – materiális*, a *Belső – szellemi*, a *Kapcsolatok – közösségi*, és az *Érvényesülés – önérvényesítés* érték kategória-típusai voltak. Ezután elemeztük a tanulói válaszok indoklását három szempontból és ezek dinamikáját: az **elaboráltság mértékét** (az 1-10-es skálán 1-es értéket kap a leginkább sztereotipnek ítélt, 10-es értéket kap a legelaboráltabbnak ítélt kifejtés), azt, hogy az adott indoklás mennyire *pesszimista vagy optimista*, illetve azt, hogy pontozóink szerint a kifejtés *inkább a fiatalok, vagy inkább a felnőttek értékrendjét* tükrözi-e.

A legfontosabb kérdés az volt, hogy **milyen irányban változnak az értékválasztások a cél/dráma- és a kontrollcsoportok között?** A pontozói teszt elkészítésekor azt feltételeztük, hogy az értékelőktől (külső pontozók) függetlenül változik meg a *pre* és a *post* választások irányultsága és elaboráltságának mértéke a célcsoportnál, mégpedig abba az irányba, mint amit a kutatás hipotéziseiben felvetettünk. Ez pedig azt jelentené, hogy a materiális – külső értékválasztások felől a tanulói értékválasztások eltolódnak *a drámatrénings nevelési céljai felé*, vagyis a belső – szellemi, vagy ún. *célértékek* (tudatosság, jövőkép, konstruktív életvezetés, egyéni és kollektív értékek) felé.

Ahhoz, hogy a kutatás hipotéziseit igazoljuk, vagy cáfoljuk, meg kell vizsgálnunk a lehetséges korrelációt a külső értékelők által adott pontszámokban. Abban az esetben pedig, **ha különbség tapasztalható a dráma és kontroll csoport között az elaboráltság mértékében is, akkor** azt lehet mondani, hogy **ezek az elmozdulások a színházi nevelési program által befolyásolt értékorientációs változások.**

Mindezek után *az értékválasztások jellemzőinek változásait* a skálapontszámok változásának *iránya és átlagos mértéke*, valamint az *elaboráltság, érettség, optimizmus* szempontjából vizsgáltuk meg.

A kontrollcsoportnál a külső kategória-típusú értékválasztások voltak jellemzőek. A drámacsoport *külső kategória-típusról belső kategória-típusra* váltó tagjainak az esetében viszont mind *az indoklások elaboráltsága*, mind az optimizmus dinamikája szempontjából *a pre és post adatok között* szignifikáns különbség mutatkozott.

A színházi nevelési program hatása a fiatalok narratívumaiban

A szociális kategorizáció elméleti keretében lehetőség nyílik – egy fenomenológiai jellegű problémafelvetéséből kiindulva – a „*korábban zárójelbe tett érzelmek*” (László, 1998, 80) bevonására az ismeretstruktúrák (szociális sémák) elemzésében.

A TiE-program következtében, interjúhelyzetben létrejövő narratívumok értelmezése így (a szociálpszichológusok *tényleges esemény – elbeszélés* fogalmi keretéhez képest), egy körrel bonyolultabb. A szociális kategorizáció elméletéből lehorgonyozhatunk az élményre reflektáló interjúszöveg olyan irányultságaira, mint az egyéni önreprezentációs folyamatok, az egyéni jövőorientációs típusok, vagy az egyéni élettervekkel, indentitás-alakulási folyamatokkal, vagyis az *általános értékorientációval* való kapcsolataira. Fiatal beszélőink tehát az interjúk szövegeiben a lezajlott

⁷ Független külső értékelők: 2 nő, 1 férfi, 25-41 év közöttiek, nem pedagógusok, nem rendelkeznek semmilyen információval a kutatásról.

performatív esemény *játszó-résztevő helyzetéből kimozdulva reflektálják az élményt*, miközben lehetséges cselekvéseikről, döntéseikről, önmagukról kialakított képükről és tudásukról, végső soron a világban elfoglalt helyzetükről vallanak. Vagyis arról, amit kutatási céljául a szociális kategorizáció elmélete is megfogalmazott: hogyan (és miért) tulajdonít dolgoknak és eseményeknek **jelentést** a cselekvő?

A City-projekt színházi jeleneteinek hőse, Gould, egy nagyon problematikus tizenéves zseni, intenzív belső világgal és patológikus élettörténettel. Ezt az élettörténetet, vagyis a *színházi sztori-magot* találtuk alkalmasnak arra, hogy fölkeltsse a játszó-résztevő fiatalok érdeklődését és **elősegítse a bevonódást** (Novák, 2009b; Horváth, 2009). A fiktív történet újraalkotása, felülírása során viszonyulni lehet (individuális szinten) az identitás kríziséhez, a különbözőséghez, és (szociális szinten) akár egy *torzult* világhoz is. Ezeken az újraalkotott (és továbbírt) viszonyokon keresztül tehát a résztvevők arra kényszerülnek, hogy **végezzék el egy személyes** (mert a saját identitáskeresés küzdelmével is szükségszerűen átítatott) **életút cselekvő kidolgozását**. De vajon hogyan jelenik meg a társadalmi vagy közösségi performanszok pozitív vagy negatív érzelmi töltete a fiatalok narratívumaiban?

Szempontrendszer a narratív interjúk elemzéséhez

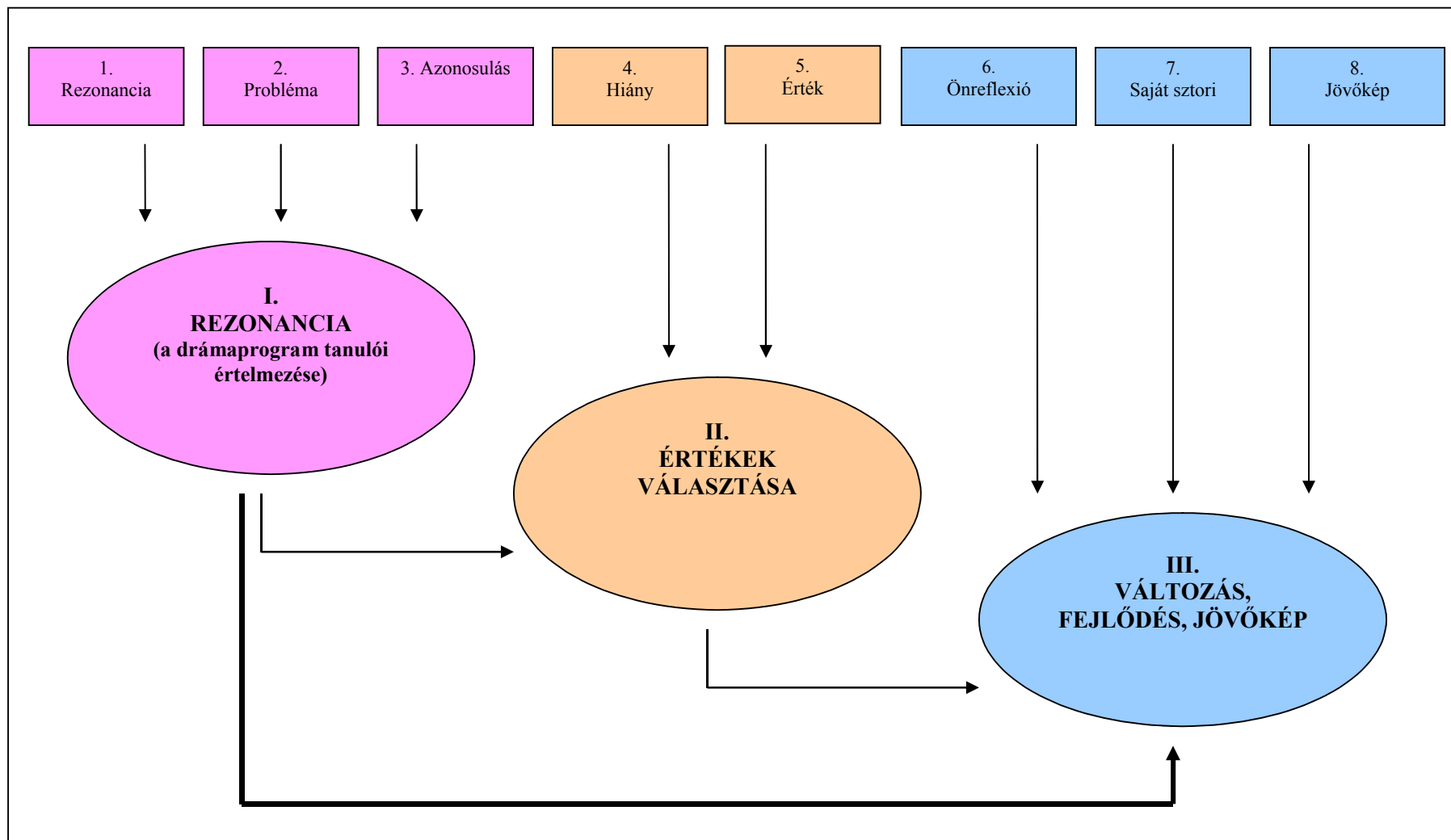
Az interjúszövegek feldolgozása során fókuszáltunk a drámaprogram vállalt nevelési céljaira is. Az interjúkban az alábbi elemzési szempontok jelentek meg:

1. Mit indít el bennük a TiE-program: a felkínált anyagból **mire rezonálnak?**
2. Mit tudnak **saját problémaként** megfogalmazni a foglalkozások után?
3. Ők **mivel/kivel azonosulnak** a saját valós és a City fiktív világában?
4. **Mi hiányzik** nekik abból a világból, amelyben élnek?
5. Mi fontos számukra, mik az életcélok, **milyen értékek felé** mozdulnak?
6. Milyen (saját) történeteket hív elő bennük, **hogyan fordítják le, teszik át a City-történetet a saját életük horizontjára?**
7. Milyen szimbolikus, vagy **metaforikus reflexiókat, önreflexiókat indít be** a játszóknak a dráma és a színház?
8. Milyen **jövőképet, célokat, álmokat** képesek megfogalmazni önmaguk számára?

A hosszabb, 40-50 perces interjúk során az eleinte még felszínesebb „*Mi tetszett, mire emlékszem, miről szólt ez a program neked, az osztálynak?*” felületekből sikerült elmozdulni a mélyebb értelmezést, személyes érintettséget, azonosulásokat, rezonanciákat megfogalmazó differenciáltabb, és a beavatkozás szempontjából relevánsabb problematikákig. Azt tapasztaljuk, hogy a dráma és színház *itt és most világával* döntéshelyzeteket és ezekből nyíló *érzelem-kapukat* hoz létre, amelyeken átlépve a személyes értékorientációk elaborálódnak. E körülírtabb megfogalmazások pedig tetten érhetőek a játszó interjú-helyzetben tett személyes megfogalmazásaiban is. Amikor a beszélő kimozdul a sztereotípiák világából, a saját életének kontextusában elemzi mindazt, amit látott és megélt. Így lehetősége adódik arra, hogy *saját narratívumának a megalkotása* során dinamikusan viszonyuljon újra az osztályban korábban kollektíven már megélt fiktív és valós dramatikus eseményhez, végső soron pedig a saját történetéhez. Ezzel elindítva az újabb, de immár egyszemélyes reflexiók sorozatát, s utat nyitva a szituációk, történések, jelenségek egy differenciáltabb megértésének.

Az 1. ábrán a nyolc elemzési szempontnak egyszerűbb struktúrába rendezése látható. Dolgozatomban elemzem a ***Rezonancia – Értékek választása – Változás, fejlődés, jövőkép*** kategóriái alá összevont kisebb egységeket.

A folyamatábra arról is informál, hogy a drámaprogram tanulói értelmezéseitől az értékek választásán keresztül vezet az út a jövőképek megfogalmazásáig. A tanulói értékorientációk változása és fejlődése tehát az elemzett interjúszövegekben e struktúra alkalmazásával, ilyen módon lesz nyomon követhető.

1. ábra: Az interjúelemzés szempontrendszere

Az empirikus kutatás eredményeinek összegzése

Az általános értékorientációt vizsgáló kérdések kvalitatív adataiból képzett kategória-típusok statisztikai elemzése *részen* igazolta a kutatás előtt felállított hipotéziseket. Azért csak részben, mert a kérdőív elemzése részfolyamatokról, tendenciaszerű elmozdulásokról tudósíthat a célcsoportok tanulóival fölvetett interjú-szövegek elemzése nélkül. Ezúttal is – a diagnosztizált mérési eredmények védelmében is – hangsúlyoznunk kell a kutatás kevert, kvalitatív és kvantitatív (Mixed Method Research) metodikai elkötelezettségét.

A nevelés folyamatában alkalmazott dráma és színház (sok más egyéb tényező és változó mellett) indirekt és attitűdformáló hatással van a fiatalok értékválasztásaira (illetve az értékválasztások indoklásának az elaboráltságára), és komplex művészetpedagógiai eszközrendszerével segíti a tanulókat az értékelsajátításban.

Az alkalmazott dráma és színház, **ebben (!) a kutatási folyamatban** olyan pozitív változást eredményezett, amely a projektet befogadó iskolákban hatékonyabbá tette, felerősítette az iskola értékorientáló funkcióit. Általánosságban megállapítható (a dolgozatban a kvalitatív kutatás eljárásaival követve), hogy a vizsgált csoportok tanulási folyamatában és a tanulói attitűdében:

1. megkönnyítette a társas kapcsolatokban való eligazodást;
2. kiemelkedően segítette az ön- és társismereti kompetenciák fejlesztését;
3. fejlesztette a spontaneitást, az önálló és kollektív-kooperatív alkotómunkát;
4. képessé tette a tanulókat a *sztereotípiák megváltoztatására* a dráma fiktív világában szerzett tapasztalatok által;
5. képessé tette a tanulókat a programban érintett jelenségek egyéni és kollektív értelmezésére;
6. releváns eszköztárával képes volt tovább gazdagítani a tanulók indirekt tapasztalatszerzéseit úgy, hogy a rendelkezésükre álló perspektívák ki tudjanak szélesedni.

A fiatalok szociális megismerési folyamatát a tényleges performatív *esemény: színház* – újabb, immár *kollektív performatív esemény* és az arra való reflexió: **drámapunka** – és a mindezeket összegző, újraértelmező, reflektáló interjúhelyzetben történő **elbeszélés** hármas fogalmi keretében értelmeztem. A színházi nevelési programban tehát ezek a sémák *személyes élmény* (pl. jelenetalkotás), *felidézett élmény* (pl. reflexiók a drámapunkában) és *történet* (pl. életút-rajzolás és egyéb narratív elemek a drámapunkában) formájában is megjelentek. Ebben a **hármas módszertani modellben (Színház + Dráma + Interjúhelyzet)** reprezentálódtak tehát azok az egyéni és társas dimenziók, amelyek a fiatalok és az őket körülvevő társas-társadalmi világ eseményeit és benne a maguk valós vagy fiktív döntéshelyzeteit írják le. Az interjúhelyzetben történő értelmezés ilyen módon belekapaszkodik a korábbi tapasztalatokba (színházi nevelési program + hozott élettapasztalat), és e dinamikákból további, immár aktuális (egyéni vagy társas) viselkedésük szerveződése rajzolódik ki.

Összegzésként megállapítható, a drámapedagógiai kutatás számára kidolgozott kevert metodikai alkalmazások elvégzése alapján, hogy a kutatási periódusban, a projekt hatására a vizsgált csoportok értékorientációs mutatói fejlődnek, és szignifikáns változásokat mutatnak önmagukhoz képest, illetve a kontrollcsoportokhoz képest.

Doktori dolgozatomban arra tettem kísérletet, hogy bemutassam a dráma hatását a tizenévesek értékorientációjában. Ez a kutatás egy színházi nevelési program osztálytermi működéséről szólt. A közoktatás, az iskola világa jogosan várja el a művészetpedagógiai projektektől, hogy fejlesztéseik oktatási környezetben, a tanulás színterein is hatékonyak és sikeresek legyenek.

A további hazai drámapedagógiai kutatások feladata lehet a nemzetközi fejlesztések megismerése, a dramatikus eljárások hatásvizsgálatára alkalmas mérőeszközök kifejlesztése, és a pedagógiai folyamatban bekövetkezett változások mind komplexebb dokumentálása.

Hivatkozott irodalom

- BABBAGE, F. (2004): *Augusto Boal*. Routledge, London – New York.
- BÁBOSIK Z. (2001): *Értékközvetítés napjainkban*. Új Pedagógiai Szemle, 2001. december.
- BANKS, J. A. (1999): *An Introduction to Multicultural Education* (2nd ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- BÁTORY Z. (2006): *Közoktatási reformmossaik*. Iskolakultúra, 2006/3.
- BOAL, A. (1979, 2000): *Theatre of the Oppressed*. Pluto Press, London.
- BORECZKY Á. (1999): *Multikulturális pedagógia – új pedagógia?* In: Új Pedagógiai Szemle 1999/04. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00026/1999-04-vt-boreczky-multikulturális.html>. (Letöltés dátuma: 2010. július 13.)
- CONRAD, D. (2009): *Exploring Risky Youth Experiences. Popular Theatre as a Participatory, Performative Research Method*. In: Patricia Leavy (ed.), *Method Meets Art. Arts-Based Research Practice*. (pp. 162-178) New York – London: The Guilford Press.
- FERNEZELYI B. – VÁRADI L. (2010): *A Kerekasztal foglalkozásainak hatása a marginalizálódó fiatalokra*. In: Lipták I. (Szerk.): *Mindenkinek joga van megszólalni*. Kerekasztal Színházi Nevelési Központ, Szada.
- FREIRE, P (1970/1996): *Pedagogy of the Oppressed*. Penguin Books, London.
- GALLAGHER, K. (2004): *Bullying and its Compatriots: Racism, Sexism, and Homophobia*. In: Schwartz L. (Ed.): *The Bully Issue*. Orbit, OISE/UT's Magazine for Schools. VOL. 34, No. 2, 2004, University of Toronto Press.
- HANKISS E. (2008): *Egy instabil társadalom*. (szerk.): In: Karikó S. (szerk.): *Közösség és instabilitás*. Gondolat, Budapest.
- HORKAI A. (2004): *Screenagerek. Kultúrák közötti kommunikáció az iskolában*. In: Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Belvedere Meridionale, Szeged.
- HORVÁTH K. (2009): *Utószó. A színházi nevelés, mint társadalmi performansz*, pp.70-76, In: Deme J. – Horváth K. (szerk.). *Színház és pedagógia 2. Társadalmi performansz*. Budapest: anBlok – Káva.
- LÁSZLÓ J. (1998): *Szerep, forgatókönyv, narratívum*. Scientia Humana, Budapest.
- LEAVY, P. (2009): *Method Meets Art. Arts-Based Research Practice*. The Guilford Press, New York – London.

- LECOMPTE, M.D. – PREISSE, J. (EDS.) (2003): *Ethnography and Qualitative Design in Educational Research*. Academic Press, San Diego (USA), London (UK).
- PIKÓ B. (2008): *Serdülők értékorientációja és egészségmagatartása*. Iskolakultúra. 2008/3-4.
- PRENTKI, T. & PRESTON, S. (EDS.) (2009): *The Applied Theatre Reader*. London and New York: Routledge.
- RÁCZ J. (2005): *Értékek és ifjúság*. In: Pikó Bettina (szerk.): *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban*. L'Harmattan, Budapest.
- SZITÓ I. (2005): *A drámajáték mint társas befolyásolás és korrektív emocionális tapasztalat*. In: Kaposi L. (Szerk.) *Drámapedagógiai Magazin* 33, 2005/2.
- TORGYIK J. (2004): *Multikulturális társadalom, multikulturális nevelés*. Új Pedagógiai Szemle, 2004: 04-05.
- TRENCSÉNYI L. (Szerk.) (2008): *Dr. Áma. A drámapedagógia mint tudomány. Tananyagfejlesztés az Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskolájában*. Új Helikon BT., Budapest.
- VÁRINÉ SZILÁGYI I. (1987): *Az ember, a világ és az értékek világa*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- VEKERDY T. (1989): *Az értékszocializáció néhány kérdése*. In: Mihály O. (szerk.): *Iskola és pluralizmus*. Edukáció Kiadó, Budapest.

A szerzőnek a témával kapcsolatos publikációi:

- Novák Géza Máté (2006a): *Let the World Go – Drug Prevention with Drama. Conflict Management and Prevention for the violence free school – the model project of The 21st Theatre in Education Association*. In: Dr. Attila Sárváry (Ed.): *International Visegrad Found. Epidemiology and Social Effects of Drug-taking in the Visegrad Four countries*. Nyíregyháza.
- Novák Géza Máté (2006b): *Merre van a Makarenko utca? Az iskolai fenyegetés kérdéséről egy drámatréning tapasztalatai alapján*. *Drámapedagógiai Magazin*/31. Szerk. Kaposi L., Budapest.
- Novák Géza Máté (2008a): *Konfliktuskezelés és prevenció – dráma és színház az iskolai erőszak ellen*. In: Kiss Endre, Buda András (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és az eredményesség akadályai*. Debrecen, Kiss Árpád Archívum Könyvtára. p. 497-507.
- Novák Géza Máté (2008b): *Érték(t)rend és drámapedagógia*. In: Trencsényi L. (szerk.): *Dr. Áma. A drámapedagógia mint tudomány. Tananyagfejlesztés az Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskolájában*. Budapest, Új Helikon BT.

Novák Géza Máté (2008c): *A méltányosság-elvű és multikulturális nevelés esélyei a drámapedagógiában*. Iskolakultúra, 2008. 3-4. szám.

Novák Géza Máté (2008d): *Egy színházi nevelési program hatása tizenévesek értékorientációjára*. In: Drámapedagógia Magazin/36. Szerk. Kaposi L., Budapest, 2008.

Novák Géza Máté (2009a): *Érték(t)rend és drámapedagógia (Egy színházi nevelési projekt hatása tizenévesek értékorientációjára)*. In: „Az oktatás közügy.” Zárókötet. VII. Nevelésügyi Kongresszus. Magyar Pedagógiai Társaság. Budapest, 2009. október 4.

Novák Géza Máté (2009b): *A zűmmögés leküzdése. Egy drámapedagógiai akciókutatás első tanulságai*. Iskolakultúra, 2009. 9. szám.

Novák Géza Máté – Takács Gábor (2009c): „Valahol középen művészet és nevelés között.” *A magyarországi színházi nevelés gyakorlata, helyzete, lehetőségei*. In: Pedagógusképzés. Budapest, 2009. 1.

Novák Géza Máté (2010): *Civilek az osztályteremben*. In: *Interdiszciplináris pedagógia, tanárok, értelmiségiek*. Szerk. Kiss Endre, Buda András. Kiss Árpád Archívum Könyvtára. Debrecen, 2010. (sajtó alatt)

A szerzőnek a dolgozat témájához kapcsolódó publikált konferencia-előadásai (2007-2010):

Novák Géza Máté (2007): *Konfliktuskezelés és prevenció az erőszakmentes iskoláért* (V. Kiss Árpád Emlékkonferencia, előadás, Debrecen, 2007. szeptember 28-29.);

Géza Máté Novák (2008): *The Effect of Drama on Teenagers' Value Orientation*. 11th Conference of Junior Researchers of EARLI: Innovative and Creative Perspectives. New Directions in Educational Research. Katholieke Universiteit Leuven, Belgium, 2008. július 8-11.

Novák Géza Máté (2008): *A drámapedagógia hatása tizenévesek értékorientációjára*. Poszter prezentáció: Országos Neveléstudományi Konferencia, MTA, Budapest, 2008. november 15.

Novák Géza Máté (2009): *Egy színházi nevelési projekt hatása tizenévesek értékorientációjára*. 21. Színház: City, akciókutatás. Előadás és műhelymunka: Színházi Nevelési Társulatok Országos Találkozója, Miskolc, 2009. április 2-4.

Novák Géza Máté (2009): *Civilek az osztályteremben*. Előadás: VI. Kiss Árpád Emlékkonferencia, Debrecen, 2009. szeptember 18-19.

Géza Máté Novák (2009): *The Effect of Drama on Teenagers' Value Orientation*. Konferenciaelőadás nemzetközi konferencián: International Week Early Childhood Education – Window to the World, Oslo, Norvégia, 2009. október 13-17.

Novák Géza Máté (2010): *Hogyan tanítunk, hogyan tanulunk a világról színházzal, drámával? Egy színházi nevelési kutatás első eredményei.* Konferencia-előadás: III. Miskolci Taní-tani Konferencia, Miskolc, 2010. január 29-30.

Géza Máté Novák (2010): *The Effect of Drama on Teenagers' Value Orientation. Results of Participatory Action Research in Hungarian Schools.* Konferencia-előadás: Theatre Application Conference. The Central School of Speech and Drama, University of London, Egyesült Királyság, 2010. április 21-23.